

Зеница

Имам 35 година и прије рата сам живјела у Зеници са родитељима. Ми смо имали приватну кућу у предграђу Зенице. Радила сам у Зеници и имала супер посао. Брат је радио, тата, мајка и ја. Било је тешко наћи добар посао прије рата и било је пуно незапослених. Код мене особно стандард живота је био добар. Ја мислим да је било прилично добро свима. Свак је живио и имо основно.

Око мог мјеста били су само Муслимани и Хрвати. И то баш право мјешовито. Један овај, један онај. Срби су били у другом дијелу Зенице, а иначе кажу да је у Зеници било око 50 посто Муслимана, 25 посто Срба, 25 посто Хрвата - прије рата, читава опћина Зеница.

Различити људи су радили и живјели заједно, нормално. Ми никад нисмо контактирали да смо пријатељски били, нисмо се посјећивали. Ал смо се као сусједи поздрављали. Мој отац није имао пријатеља неког који је долазио. У моју кућу не. Шта ја знам, од прије је то тако, а оно добро јутро, добар дан, добар вече и никаквих проблема. И моје колегице на послу су биле друге вјере и татине и свачије, нормално се радило, ни на што се није гледало.

Ја мислим да је онда било лијепо, да није требало ништа мјењат, да се живјело од свог рада и тог сам мишљења да нема везе ко је тај сусјед. Нека живи он свој живот, ја ћу свој. То што ти је директор био друге вјере, сусјед друге вјере, нема везе.

Ја нисам вјеровала да ће бити рат док нисам изишла из своје куће. Говорила сам са су Срби први почели те сукобе, говорила сам не можемо ми у Зеници, ја говорим за сад за тај свој град, не можемо се борити с Муслиманима ни Муслимани с нама, кад смо један онај, један онај. Мислила сам да неће моћи то. Да сусјед неће на мог тату, ни мој тата на сусједу, који је Муслиман. Нисам вјеровала да ће бити овако.

Проблем је у Зеници почео кад се десило у Ахмићима, 16.4.93. Прије Ахмића није било оно неких особно проблема, да је било проблема на неку обитељ, или нешто. Све до тог дана.

Кад су Ахмићи нападнути, онда је већина Муслимана прешла из Витеза у Зеницу и нормално тад Хрвати у Зеници били доњи. Онда су Муслимани нападали ове који су од тамо, Хрвате. Они су протјерани одотуд, сад је било оно иди ти сад тамо. И мени су говорили - иди ти сад својима.

Ахмићи су били Армија БиХ, сукоб у Зеници је дошо између Армије и ХВО. ХВО је био пуно слабији. На њих је било пуно напада, онда се ту негдје бранило, шта ја знам, на ту територију гдје је моје мјесто. Из Зенице се извлачио стожер ХВО-а преко наше територије, поред моје куће и оне мојих рођака. Ту је био неки отпор и онда се Армија БиХ реванширала - потпалили су куће на тим дјеловима Зенице. 18.4.93 је моје мјесто горело. Армија је била јача, ХВО се предо и у КП дом су затворили оне које су ухитилии.

И ми смо морали иселити из куће. Било је страшно. Моја бака, мама и ја смо хтјели да изиђемо из куће, пошто сви рођаци иду и припадници ХВО нам говоре да напуштамо, да се цивили повуку. Мој брат је био на цртама ХВО-а са хаубом, а мој тата није хтио да напусти кућу. Говорио је: Нећу, нисам ником крив. Онда сам ја говорила: Ако ти тата нећеш, нећу ни ја. Мама каже: "Ако нећете ви, неће нико". Међутим, напустили смо је сви кад је пошла пуцњава и гранате и шта ја знам, кад се Армија приближила кућама, онда смо је напустили сви. Од куће ништа нисмо могли понијети са собом. Ја сам изишла из куће и видјела

једног свог пријатеља који је био у ХВО, мој школски колега и звала сам га: "Горане, гдје ћеш?".

Како је ХВО се предо, припадници ХВО-а су бјежали, куд који. Спасавали су се, скидали одоре и шта ја знам. Ја кажем: "Горане, гдје ћеш?". Каже: "Зар сте у кући?". Ја кажем: "Јесмо, сви.". Каже: "Напуштајте кућу!". У року пола сата смо побјегли.

Мени је било ружно кад сам напустила кућу. Не знам, ко да је био сан. Исто да нисам била при свјести. Једноставно сам мислила да ћу ја доћи у своју кућу сутра и да ћу наставити живот.

Отишли смо у град код ујака, у Зеницу и били смо код њега седам дана.

А ово вам је интересантно за ову причу. Мој тата се вратио послје два сата у нашу кућу. Само је отишо, нас одвео код ујака, каже: Ја идем кући. Тата и пар рођака су се тако вратили својој кући. Мој тата је сједио испред куће док је припадник Армије из куће износио ствари. Сусјед, један наш, који је с татом био тад, у цивилу Муслиман, он је тати реко, не говори ко си, јер су се ту помјешали Муслимани сусједи, наши у цивилу и припадници Армије у одорама. Било је помјешано и сада ови припадници Армије нису знали ко је тата, да ли је то сусјед Муслиман, мјештанин тог мјеста или је Хрват, власник куће. Они су у року те ноћи, то је било предвече од пет до ујутро, девет кућа запалили а шест испразнили. Наша није била запаљена него је само испражњена. Онда је у неко доба ноћи јавио нам се телефоном. Везе су радиле са Зеницом с градом и јавио се телефоном и реко, код ујака, да је жив и да се не сикирамо да ће он ујутру доћи, да неће навече да иде јер има два и по километра до града.

И ујутро један рођак други каже, ко хоће да иде горе у куће своје, он има комби, ауто, да нас одвезе горе. Ја сам била прво женско које је дошло горе, ујутро у шест сати. Иначе су савјетовали, пошто горе још увјек има војске, да горе не иду женска лица, већ да само мушки иду. Кад смо дошли, имали смо шта да видимо. Наша кућа је само испражњена, једноставно све је изнесено. Оно што је остало од крупних ствари, ормари спаваће собе, то је преврнуто, разваљено, прозори полупани. То се у ноћи све догодило. Пошто је тата то све гледо на клупи испред куће, позно је једног од њих. Тај момак је из нашег града, само из другог дијела града.

Ми смо били код рођака. Ми смо код њега тако били пар дана, ал сам ја сваки дан ишла кући. Али нисмо дали мами и баки, јер су биле лоше. Мама ми је болесна, физички болесна и нисмо дали да иде и да то све види. И нисмо хтјели да то да то гледа, то би је потресло. Исто тако и бака, старија Жена. Мој брат пошто је био у ХВО, није смио да буде код куће. Он је се крио једно два мјесеца, док га није Армија ухватила и у КП дом затворила.

Атмосфера у Зеници је била напета. Јадно, биједно. Ми нисмо тако лоше прошли. Наша кућа није изгорела. А ових других рођака је баш све изгорило. Све је оно право изгорило.

Послије седам дана тата и мама се враћају у своју кућу. Тад су из СФОР-а долазили и давали најлоне са арматуром, храну и оне основне ствари. Прозори су се заковали и средило се мало. Послије тога се вратило у кућу и све док није потписано примирје са Витезом, Зеница је годину дана била затворена, блокирана. Док није то примирје било потписано, између Муслимана и Хрвата, било је грозно. Ја сам била у Зеници, у кући. Мој тата није годину дана спавао у кући. Долазе на врата, лупају, траже. Једноставно од страха тата и пар рођака су се организирали и припремили. Једноставно нису хтјели да остале чланове обитељи неко навече у сну нападне, већ ће они бити вани и видјет ко долази, шта долази и шта хоће. Да будемо припремљени. У то вријеме, кад је се

то десило, ја седам дана нисам радила. Јавила сам се телефоном у своје предузеће и рекла да не могу долазити на посао из тих и тих разлога. Мој директор и замјеница директора су за све знали и рекли су ми да нема никаквих проблема, или слободни дани или годишњи одмор. Кад будеш осјећала да можеш доћи на посао, дођи. То је било тако седам дана, а онда сам почела да идем на посао. А тата је исто радио. Он није радио можда три, четири дана и почео је онда одмах да ради.

Онда једно вријеме нам нису дали. Били су ту припадници што их ми зовемо Муджахедини са турбанима, са оним сабљама. Они су стајали на прометницама око Зенице. Овај дио гдје сам ја, то је једна прометница за Витез. Они су стајали ту и нису нам дали на посао. Сви смо морали имати папир да смо под радном обавезом. Гдје идемо, кад се враћамо, до колко радимо. Само зато што смо били Хрвати.

Ту годину сву сам ја радила, ишла сам на посао. Плаћа је била мала, била је пет марака - пет марака мјесец дана, ал сам радила. Нисам добила отказ тад зато што сам Хрват. Не! То не могу рећи. Не! Само је тежак живот био тада. Нисмо имали брашна, круха, оно основно нисмо имали. Свима је то било тешко, ко год је ко био, било Муслиман, Хрват, Србин. Прометнице су затворене, није могла храна да долази, живјели смо од залихе.

Послије 1994. године, кад се потписало примирје, онда је мој брат који је пуштен из КП дома за велике паре. Платили смо у КП дому да га пусте, јер мој брат није хтио да пристане, да приступи Армији. Ко је присто, је ли, да буде припадник Армије он је пуштен и послат у јединицу, распоређен у Армију. Он није хтио. Ја и брат, кад је примирје потписано, прелазимо у Витез. Ја мало од страха, мало од неимаштине, нисмо имали ништа. Напуштам посао и напуштам Зеницу. Брат зато што је било ил Армија ил бјежи. Не могу рећи да ме неко од Муслимана малтретира. Нисам ни на послу никакве нападе физичке имала, овако причу ријечима, јел. Ја браним своје, онај своје и то, ал нешто конкретно нисам имала.

Родитељи су били остали код куће и они су и данас дан у Зеници, у кући. Брат се пријављује у зеничку бригаду ХВО-а и остаје у Витезу.

Пар дана сам у Витезу била, док ми нису колеге и колегице послале пара за пут Витез чапљина. Доле у чапљини сам имала пуно рођака и пријатеља који су напустили Зеницу и отишли доле. Ту сам у вагон насељу једну годину била. То је жалосно. То је заиста тешко било.

У чапљини смо ми у вагон насељу имали храну. Да, има кухиња, има доручак, ручак, вечера. Понесеш своју шерпу, идеш у један вагон који је био кухиња, добијеш порцију.

Пуно људи има и сада ту, повратника из Њемачке и из ових земаља из којих се враћају. 1996. године је било врло мало људи ту, у вагон насељу, већ се било раселило, међутим, сад је пуно опет.

1994. године у 12 мјесецу сам прешла у камп Тасовчиће.

Тад сам се пријавила у војску - ХВО. Ја сам радила за плаћу, при ХВО за годину дана. Јесам ишла на линију, само при стожеру, нисам била у рову. Терен, стожер, заповједништво.

Било ми је драго, јер била је добра плаћа, велика. Требало је и мојима тамо да пошаљем. Одлучила сам се на то и било ми је драго што сам. Доста мојих пријатеља су били тамо. Све је било супер.

Напустила сам војску јер ми је додијало, мало увјети, терен, тад су биле акције сваке седмице 1995. године. Често акције, терени, рад у мјесту гдје сам била, да не говорим сад све то. То ми је било додијало, као жени.

Напуштам војску и одлазим у Мостар, у дирекцију овог предузећа, у којем сам радила прије рата. Пријавим се и кажем радила сам ту и ту, сад сам била у војсци, раздужила сам се, има ли шансе за посао, пошто имам десет година искуства прије рата на тим пословима. Пошто је и доле у Мостару била подјела и све то, требало им је кадра, односно радника који су радили те послове, који су упућени, радника са искуством. И из Мостара су ми рекли, из подuzeћа, да имамо сада на располагању освојене градове у Олуји. Имамо: Јајце, Дрвар, Гламоч и Грахово. Пошто сам ја из Средње Босне, већ сам Босанка, јел, нисам доле Херцеговка, они су ми рекли најбоље би било да прихватим или Дрвар или Јајце. Да радим у испоставама тог нашег подuzeћа, у тим градовима. Ја сам се тад мало бојала. Куд? Куд? Како сама, пошто сам слободна, нисам удата. Како ћу се снаћи, те ово, те оно. Онда су ми из подuzeћа рекли: Ми смо већ контакт успоставили са тим градовима, упознали смо се, ми ћемо их назвати, јавити им све, бит ће договорено .

Прије рата, овдје у Јајцу у овом мом подuzeћу, није радио ни један Хрват. Е сад, пошто овај град држи ХВО, он га је освојио и ту је Хрватска власт, треба да се упосли Хрват. Тако су послали мене, јер је ближе Средњој Босни, ближе је то мом граду Зеници, него Дрвар. Нисам никад прије рата била у Дрвару и у том дијелу Босне. И тако сам дошла ту. Већ, три године сам ту. Тако сам ја дошла у Јајце, али се овдје не осјећам као прогнаник. Сигурно, да није било рата не би била ту. Али, прогнаник бит, то одма се веже и да си мало угрожен, да си на неки начин у нечему ускраћен. Ја се тако не осјећам. Овдје живим, тад су ми дали стан. Живим, радим, имам плаћу, и осјећам се лијепо. Ето тако. Јесам задовољна овдје стварно, од првог дана. Можда сам ја таква, можда што сам ја оваква па ми је лијепо. Ни једног тренутка нисам осјетила то што сам дошла из неког другог мјеста овдје и да сам од ових људи овдје нешто лоше доживила. Не! Стварно то не могу рећи. Јер свако ко био ту оних првих дана, тешких, ко је год мого икако да ми помогне, помого је. А да је одмагао, не.

За сада не мислим да идем назад да живим у Зеници, јер немам посла. Да ли би ме сада у мом подuzeћу примили назад, то нисам питала. Јер, последије мог одласка пало је пуно ријечи, увреда и тако, али ријечима. Не би се волила вратит у тај круг. Е, сада пуно је у Зеницу дошло са стране других Муслимана из других градова, нормално, они су се упослили на мјеста која су била слободна, тако да је само ротација.

Највећа брига су ми родитељи. Старији су, има болести, то ме највише брине. Волила би да су здрави, а ко то не би волио, боже мој. Сва срећа па је моје здравље за сада добро, да куцнем. Одем у Зеницу, по потреби, чујемо се телефоном и ако нешто треба. Била сам прошли викенд. Уђем и прођем поред својих сусједа Муслимана који знају гдје сам, никад ништа. Добар дан, добар дан. Исто прије.

Не знам зашто је био рат - ја само знам да није треба бити. Ја кривим Србе, јер је с њихове стране испланирано. Не би о томе. Већином, бригада је ишла за Србима. Срби су први почели. За мене су све ово они испланирали и почели. Ми нисмо осјетили те проблеме прије рата. Стварно. Не може се рећи. Не знам шта је окренуло људе.

По мом мишљењу, последије свих ових жртава с једне, с друге, с треће стране, све би требало другачије да се заврши. Да се подијеле све три стране. Ко што се одвојила Република Српска да се и ове двије стране подијеле, то је моје мишљење. Треба подијелити међу Хрвате и Муслимане. Па изволите, нека живи ако неко хоће на том територији неке друге нације. Ко што је код Срба. Већ овако, како је сада, последије оволико жртава и свега овога између Хрвата и

Муслимана, ја не видим заједнички живот. Сад се ево показује да се може једни поред других. Једни поред других - а заједно не.

Кад гледам у ово уназад, ништа ми није било лијепо. Најтежа ми је била глад у Зеници. То ми је било тешко. Кад дијелите шниту круха на четворо, а ту другу ако има, остављате за сутра. Кад ја дајем мами да она поједе пола, а она неће даје мени, ти си млађа, треба ти више. То се не заборавља. Тад, у то вријеме, мама ми је измршала тридесет кила и 1994. године у другом мјесецу, отишла у болницу у Зеници. Од глади, исцрпљености, и физичке и психичке.

Не знам шта би радила ако би поново почео рата сада. Најрадије би да се са свим својим ближним извучем, да не гледам, не присуствујем том рату. Имам рођаке у другим државама због рата - Аустралија, Америка, Њемачка, Холандија. Има их и у Аустралији који се не мисле уопће враћати.

Прије моја националност није било пуно важна, а сад ми значи много. Прије ја јесам била Хрват, изјашњавала сам се као католик, славила сам Божић, Ускрс, све и то. Ништа то није било ни чудо, ни страшно, ни нешто посебно што си то. А сад ми то значи пуно.

Ја сам Католик по вјероисповјести, националност - Хрват. Држављанство - Босна и Херцеговина. Босанка. Мени је важно да имам свој идентитет, да знам ко сам и шта сам, и сада је важније него прије. Незнам зашто.

Практикујем своју религију исто ко и прије. Прије сам ријетко ишла, идем и сада ријетко. И моји родитељи нису у цркви сваке недеље. Мислим да мој народ више сада иде у цркву него прије. Не знам зашто. То је ипак појединачно, особно. И моје гледање на друге религије је исто ко прије. Нека их тамо. Ако је човјек човјек и ако иде људским неким путем, није важно.

Ја бих узела, ако би могла, стару Југославију. У старој Југославији особно ништа лоше нисам доживила. Колико знам ни мој отац, живио, радио, примо плаћу, није био угрожен, нападан зато што је тај сасвим нормално се живило и радило. Није се гледало то. Имали свашта нешто. Сад су се разишли пријатељи, сусједи, сад су тамо родитељи сами, пате. Тата није хтио оставити кућу. То је моје, нисам крив, нећу, погинућу овдје и тако. Сад је осто у тој кући, сад они имају основно, имају они што да једу. И они живе. Многи Хрвати су напустили Зеницу и мало их се враћа. Нема више пријатеља, нема рођака, отвори врата, куће погорене, напуштене, то их психички потреса.

Економска ситуација у БиХ је тешка. Пролазите, путујете. Све је срушено, попаљено, разрушено. Пуно ту пара треба, и средстава и свашта нешто. А и политичка ситуација је тешка. Чини ми се да се то само врти у круг. Главе се смјењују, а народ само тако стоји.

Биће повратак избјеглица, а сад колко процентуално у који град, не знам. Али од мојих познатика, сусједа и шта ја знам, рођака, пријатеља, не. Још више напуштају и ови што су још остали. Неки немају поса, некима је то све додијало. Ови старији који имају дјецу, негдје иду за својом дјецом. Тако и ови што су тамо, планирају по Хрватској, неки су се већ и смјестили, купују куће. И мислим да ће се све то очистити етнички без рата за пар година.

Моја лична жеља је да буде мирно, да се живи, да идемо напријед, да градимо, да изграђујемо, да уљепшавамо. Здравље нормално је на првом мјесту, да се буде здраво. И за БиХ да се све ово смири, да се покуша заборавит, а то је врло тешко.

За читаоце само да им кажем: Да не доживе ово све што су прошли неки. Ја још нисам ту ништа пуно прошла, није то ништа страшно било, шта су људи прошли неки. Да то не доживе. Да то читају ко "Десило се то тамо некад на Балкану".